

Александър Давчев

**РАЗВИТИЕ НА УЕЛНЕС КОНЦЕПЦИЯТА
В ИСТОРИЧЕСКИ РАЗРЕЗ И
ОТРАЖЕНИЕТО Й В СЪВРЕМЕННАТА
ИКОНОМИКА**

ГОДИШНИК НА ВУАРР

ТОМ V

Александър Давчев е роден в град Пловдив на 04.12.1983 година. Средното си образование е завършил във Френска езикова гимназия „Антоан дьо Сент-Екзюпери“, гр. Пловдив. Придобива две бакалавърски и магистърска степен във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, гр. В. Търново, по специалностите „География“, „Стопанско управление“ и „Регионално развитие и политика“. Докторантурата си завършва в УХТ – Пловдив.

Трудовия си стаж започва в „Национална стокова борса“ АД през 2003 г., като днес е неин административен директор. От 2011 г. работи като асистент във ВУАРР и преподава дисциплините „Борси и борсови операции“, „Управление на продажбите“, „Маркетинг“, „Пазар на труда“, „Стопанска история“ и др. Научните му публикации включват студии, статии и доклади в различни специализирани издания, съавтор на два учебника, участник в международни и регионални конференции, кръгли маси и др. Член на СУБ.

UNIVERSITY OF AGRIBUSINESS AND RURAL DEVELOPMENT
YEARBOOK, VOLUME V, 2017

**DEVELOPMENT OF THE WELLNESS CONCEPT
IN HISTORICAL ASPECT AND ITS EFFECTS IN
CONTEMPORARY ECONOMY**

Aleksandar Davchev

Abstract: The wellness concept with its high rates of development and penetration is becoming a global phenomenon. In order to understand and perceive it better, its roots have been traced historically. Also the Wellness development and its current state have been considered. It has been made an attempt to formulate a comprehensive definition that clarifies its essence in its multifaceted nature as well as its impact on society and business relationships.

Keywords: wellness, history, development, definition.

РАЗВИТИЕ НА УЕЛНЕС КОНЦЕПЦИЯТА В ИСТОРИЧЕСКИ РАЗРЕЗ И ОТРАЖЕНИЕТО Й В СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА

Александър Давчев

Резюме: Уелнес концепцията със своите високи темпове на развитие и проникване се превръща в глобален феномен. С оглед по-доброто разбиране и възприемането ѝ, в исторически разрез са потърсени нейните корени, проследено е нейното развитие и съвременното ѝ състояние. Направен е опит за формулиране на всеобхватна дефиниция, изясняваща същността ѝ в нейния многоаспектен характер, както и отражението ѝ върху обществото и бизнес взаимоотношенията.

Ключови думи: уелнес, исторически разрез, развитие, дефиниция

ВЪВЕДЕНИЕ

Животът през XXI век е динамичен и комплициран, белязан от иновативните технически решения, автоматизацията и високотехнологичното производство. Техните социални и икономически последици са в основата на качествените изменения в профила на производството на материални и духовни блага, подобряване на условията на труд, ръста на свободното време.

С увеличаването на периодите, незаети от активна трудова дейност и промяната в мирогледа и отношението на индивида към обкръжаващата го среда, Уелнес концепцията набира все по-голяма популярност. От една страна, тя е съставена от комплекс от дейности, специфични за сферата на свободното време, които пълноценно формират съвременния човек и играят сериозна роля в личностното му израстване, респективно – за утвърждаването на съвременния бит и култура. От друга, има твърде висока икономическа значимост поради новаторството, което носи. Разглежда се като основен фактор за рационалното противодействие на стреса и умората, както и цялостното подобряване на начина на живот.

Де факто времето за работа и времето за почивка се явяват основни контрапункти в жизнения цикъл на индивида, а Уелнес

концепцията създава онази симбиоза, разположена във времето, която utвърждава личността като неин фокус.

Значимостта на Уелнес концепцията изисква по-задълбочено изучаване на развитието ѝ във времето. Промяната в потребителските очаквания и нагласи, както и хвърления поглед към природното, натуралното, а и към онова което не нанася вреди на околната среда, очертава нови хоризонти пред бизнеса, които биха имали сериозна икономическа значимост.

Актуалността на изследването се определя на базата на следните основни аргументи:

⇒ Уелнес концепцията среща все по-голямо разбиране у хората и оказва все-по голямо влияние върху начина им на живот;

⇒ Фундаментът на Уелнес концепцията за подобряване качеството на живот започва да се оформя като осъзната потребност у все повече хора;

⇒ Осмислянето на идеите на Уелнес концепцията оказват пряко влияние върху необходимостта от промяна на традиционните форми и модели на производство и продуктова политика в редица индустрии;

⇒ Икономическата значимост на Уелнес концепцията оказва все по-силно влияние върху бизнеса;

⇒ Поливалентният ѝ характер засяга практически всеки един бранш на икономическа активност.

Актуалността на горепосочените проблеми, тяхната теоретическа и практическа значимост за бизнеса и потребителите и недостатъчната им комплексна разработеност в икономическата литература станаха основание за избор на настоящата тема, както и на поставените цели и задачи на изследването.

Обект на изследването са научни трудове, научно-популярни и други източници на информация, в които са изследвани различните визии и концепции в еволюцията на Уелнес концепцията в исторически разрез.

Предмет на изследването е еволюцията на Уелнес концепцията във времето и различните научноизследователски концепции по проблема.

Цел на изследването е да се изследват, разкрият и систематизират различните формулировки, с измененията им във времето, както и да се предложи по-комплексна и всеобхватна дефиниция на Уелнеса като концепция.

Поставената изследователска цел предопредели формирането и решаването на следните задачи:

- ⇒ Да се потърси коренът при формиране на Уелнес концепцията;
- ⇒ Да се проследи развитието и еволюцията ѝ във времето;
- ⇒ Да се очертаят основните схващания на модерната наука за фундаментите и значението на Уелнеса като концепция;
- ⇒ Да се предложи комплексна дефиниция на Уелнес концепцията.

ТЕОРЕТИЧЕСКА И МЕТОДОЛОГИЧЕСКА ОСНОВА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Теоретичната и методологическа основа на изследването се явяват класическите и съвременни теории за генезиса и същността на Уелнес като философия и икономически процес. Информационна база на изследването се явяват използвани национални и чуждестранни публикации по въпросите на Уелнес. Използвани са описателен метод, дедуктивен и индуктивен метод, исторически метод, контент анализ на документи и др.

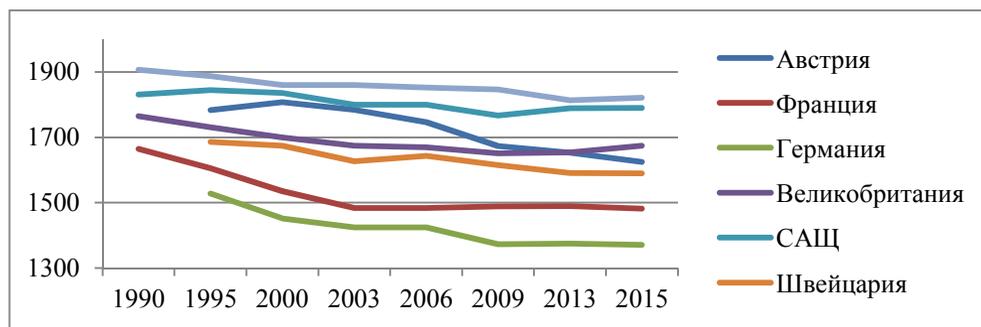
СЪЩНОСТ И РОЛЯ НА УЕЛНЕС КОНЦЕПЦИЯТА И ОТРАЖЕНИЕТО ѝ В ИКОНОМИКАТА

Уелнес концепцията със своите високи темпове на развитие и проникване се превръща в глобален феномен в рамките на последните десетилетия. Утвърждава се като модел на поведение, предмет на изследване от все повече учени и качествено нова бизнес ниша, привличаща все по-сериозно вниманието на бизнеса. Стремехът към един по-добър начин на живот – по-енергичен, ефективен, комплициран, но същевременно в унисон с природата и вътрешното „Аз“, се оказва осъзнат избор за мнозина, а същевременно и е основополагащ елемент за бурното развитие на това направление. Прогресивно завишаващият се интерес и позитивната нагласа на хората предполага, а същевременно и изисква, все по-високо качество на предлаганите продукти и свързаните с тях услуги, респективно - по-отговорно поведение на ангажираните бизнес субекти. Промяната в житейската философия, която все по-голяма част от потребителите припознават за своя, е функция от преосмислянето на приоритетите и визията им за начина, по който да се управляват процесите, пряко свързани с тях и тези от обкръжаващата ги среда. Новата визия, поставяща взаимоотношенията човек-природа-човек в плоскостта на преосмислянето на това кое е значимо, извежда и нови модели на поведение, които качествено се различават от досега утвърдилите се.

Новата психологическа нагласа, чийто фокус е поставянето на индивида като водещ в системата работен процес – стрес – активни способности за рекреация, заедно с утвърждаващата се тенденция за повишаване на доходите във все по-голяма част от потребителите, дава възможност за ново препроектиране на досегашните таргет групи и респондиращата от това специфика при сегментация на пазара.

Сериозна роля в развитието на Уелнес концепцията оказва и увеличаващото се в годините свободно време на работещия човек. Намалването на времетраенето на служебната му ангажираност създава предпоставки за провеждане на алтернативни дейности, свързани с личностните му нужди. На представената диаграма се проследява намалването на заетостта в исторически разрез в някои от икономически развитите държави.

Увеличаването на свободното време предполага и отделянето на все повече средства за дейности, свързани с Уелнес процесите. Момент, който би следвало да се използва по-ефективно от страна на бизнеса. Без прилагането обаче на нов устойчив подход за усъвършенстване на дейностите чрез адекватни методи и инструменти на съвременна управленческа парадигма, както и подходяща реинженерингова концепция с конкретни научно-практически подходи за преодоляване на несъответствията в наложилите се в страната модели на управление¹, успешното развитие на бизнес проявлението на Уелнес концепцията би било силно затруднено.

Фигура 1. Намалване на работното време в исторически разрез в часове на годишна база²

¹ Хаджиев, Б. Комплексен реинженеринг на бизнес организациите в условия на глобализация на икономиката (по примера на индустриалните организации от ХИ), АИ УХТ-Пловдив, 2012.

² Данните са взети от www.stats.oecd.org – посетена на 28.08.2016

В изясняването и дефинирането на тази сравнително новосформирана се бизнес ниша все още се намират твърде много неизвестни или положения, при които световната научна мисъл не е единна в постановките си.

Генезисът на Уелнес концепцията се разглежда като резултат от симбиозата и еволюцията на науката и културата на човека, пречупена през призмата на новото хилядолетие. Наследените от древността практики, осъществявани с цел постигане на терапевтичен ефект, базирани на природните дадености и съвременните постижения в техникoприложно отношение, съдържат възможност за увеличаване на достъпността и масовизирането на тези процеси. Приема се, че преходът от постигане на чисто терапевтичен ефект към целенасочено създаване на благосъстояние, комфорт и грижа за здравословното състояние на индивида продължава своето еволюционно развитие, за да достигне съвременната форма на разбиране за Уелнес концепцията, в основата на която стои промоция на здравето и превенция на болестите. Идеята за здравна профилактика достига ново, по-високо йерархично ниво, което служи за основа при изграждането на Уелнес концепцията³.

Уелнес е модерна дума с древни корени. Като съвременна транскрипция тя придобива по-широка популярност от средата на миналия век, когато се извеждат основните зависимости на концептуално ниво. Де факто нейният произход е много по-стар. През XIX век в Европа и Америка редица аспекти на Уелнес концепцията са силно застъпени в областта на медицината както на интелектуално, така и на религиозно ниво. Основните положения, заложи в нея, могат да бъдат проследени до древните цивилизации на Гърция, Рим и Азия, чиито традиции оказват незаличимо влияние върху модерното Уелнес движение.

В периода *3000-1500 г.пр.н.е.* в Индия възниква Аюрведа (бел. авт – „знание за живота“ от **аюр** на санскрит – „живот“ или „житейски принцип“ – и **веда**, което се отнася до система на знание) като цялостна система, която се стреми да създаде хармония между тялото, ума и духа⁴. Нейните принципи са съобразени с уникалния характер на всеки човек – с хранителните му навици, физическа кондиция, социални взаимодействия и хигиенни нужди, с цел поддържане на баланс, който да предпазва от заболяване. Модел, основан на йогата и медитацията, които се практикуват и до днес.

³ Василева, М, Концептуална рамка на Спа и Уелнес туризма в България, дис, стр. 6, Б., 2012.

⁴ Stephen Barrett, M.D.. A Few Thoughts on Ayurvedic / QuackWatch, 15.12.2004. Посетен на 06.10.2015.

В периода 3000-2000 г.пр.н.е. се утвърждават и развиват някои от най-старите в света медицински практики, т.е. традиционната китайска медицина. Повлияна от даоизма и будизма, тя прилага холистична гледна точка за постигане на здраве и благополучие чрез култивиране на хармония в живота на човека. Подходи, еволюирали от китайската (т.нар. Източна) медицина – например акупунктура, акупресура, лекарства на билкова основа, тай чи и др., са се утвърдили като ядрото на модерния Уелнес.

Около 500 г.пр.н.е. древногръцкият лекар **Хипократ** вероятно е един от първите учени, съсредоточил се върху предотвратяването на болестите, вместо единствено върху лечението им. В едно от най-значимите си произведения „*За въздуха, водите и местата*“ той твърди, че те се причиняват най-вече от храненето, начина на живот и факторите на обкръжаващата среда и нямат божествен характер.⁵

Около 50 г.пр.н.е. античната медицина подчертава значимостта на профилактиката на заболяванията. Гръцкото виждане, че болестите се влияят най-вече от храненето и начина на живот, придобива все по-голяма популярност.

В древен Рим съществува твърде силно развита система на опазване на общественото здраве. Авторите **Целз**, **Витрувий**, **Плиний**, **Секст Юлий Фронтин**, **Колумела**, **Варон**, **Вегети** имали различни **концепции за здравето**, преплитачи се с политическия модел на управление. В резултат се налага концептуална и стратегическа промяна, довела до създаването и изключителното развитие на общественото санитарно инженерство. Построяването на грандиозни хидроинженерни съоръжения води до капитални промени в урбанизацията на античния град и на практика до епохален цивилизационен скок, утвърждаващ нов модел на обществена и социална среда, налагащ нови норми в качеството и условията на живот. Тези процеси обхващат огромната територия на цялата Римската империя, представена на Картосхема 1.

Култът към хигиената, здравето и водата, включително към лечебните ѝ свойства, както и визията за термите като за обществен и социален център за комуникация, са основата на модерната визия за СПА – една от най-релативните към концепцията проявления.

За съжаление градивните и съзидателни идеи на римското общество в областта на здравословните практики затихват след

⁵ По текст от Corpus Hippocraticum – сборник с медицински текстове, чии от които са поместени на <http://history.framar.bg>- посетена на 06.10.2015.

разпадането на империята и потъват в забрава в периода на Средните векове.

Картосхема 1. Обхват на Римската империя I – IV век от н.е.⁶

Ренесансът, продължил от XIV до XVI век връща ценностите на гръцката и римска античност във всичките им аспекти. През 1543 г. **Андреас Везалий** дава началото на епохата на модерната западна медицина с написването на трактата "De humani corporis fabrica". В резултат във времето пътищата на класическата и алтернативната медицина се разделят.

В по-ново време, в периода XVII – XIX век, се утвърждават нови интелектуални и духовни движения, които разпространяват алтернативните медицински практики в Европа и Америка – лечебни методи, които се фокусират върху самолечението, цялостни подходи и превантивни грижи, включително хомеопатия (лечение чрез природни продукти, стимулиращи авторегулационната функция на организма, с основоположник немския лекар **Кристиян Ханеман**), хиропрактика (лечение чрез пресури на гръбначния стълб) и натуропатия (система за лечение, която се основава на схващането, че тялото притежава собствена вродена сила, отговорна за създаването, поддържането и възстановяването на здравето, когато човек попадне в здравословна среда на живот), придобиват все по-голяма популярност⁷.

Като значими се считат и постиженията на немския свещеник **Себастиан Кнайп** (около 1860 г.), който пръв съчетава хидротерапията с билколечението, физическите упражнения и обръща

⁶ <http://www.mythology.tribak2007.com/greece-history.htm> - посетена на 10.08.2016

⁷ Флук,Р. Защо боледувам?, софия: ИК Снела, 2016, стр.16

сериозно внимание на храненето. Негови последователи са швейцарците **Бирчър** и **Бенър** (1880 г.) – пионери в хранителните изследвания, които разработват първата балансирана диета, основана на приема на плодове и зеленчуци.

Схема 1. Еволюция на Уелнес концепцията⁸

За основоположник на модерното разбиране за Уелнес концепция (около 1960 г.), се приема английският лекар **Хълбърт Дън**⁹, наречен по-късно „Баща на Уелнес движението“, който използва за пръв път този термин. Образува нова дума "Wellness" ("Уелнес") чрез съчетаване на двете английски понятия: Well being = "Да бъдеш и да се чувстваш добре" и "Fitness" = "Да си в добра форма". Влага в това понятие визията за възстановяването на баланса, на хармонията между тялото, духа, социалната среда, културата и религиозните виждания на индивида.

В книгата си „An invitation to Wellness: Making Healthy Choices“, авторката **Дани Хейлс** дефинира Уелнес като „целесъобразен, пълноценен начин на живот или по-точно съзнателно направен избор, характеризиращ се с висока степен на самоотговорност и оптимален баланс на физическото, умственото и духовно здраве. Уелнес означава повече от това просто да не си болен, означава да предприемаш целенасочени стъпки, чрез които да се предпазиш от заболявания и да

⁸ <http://www.globalwellnessinstitute.org/history-of-wellness/> - посетена на 10.08.16

⁹ Dunn, Halbert L., 1961, High-Level Wellness. Arlington, VA: Beatty Press, 1961.

постигнеш по-наситен, по-балансиран и по-удовлетворяващ начин на живот¹⁰.

Водещите американски специалисти в областта на публичното здраве **Джон Травис** и **Реджина Рейнс** дефинират Уелнес като „мост, който отвежда хората в пространства далеч отвъд лечението и терапията, в територията на осъзнатата персонална отговорност към индивида и личностното му самоизграждане“¹¹. Тази трактовка извежда на преден план персоналната отговорност на личността като водещ мотив за самоизрастване. В своите трудове те обвързват термина „Уелнес“ с т.нар. „Промоция на личното здраве“ или това е всяко действие или поведение, което подобрява благоразположението или здравето на човека¹². По дефиниция представлява „Организирано усилие на обществото за обучение на индивида по проблемите на личното здраве и развитието на обществената система, осигуряваща на всеки стандарт на живот, адекватен за поддържане и подобряване на здравето“¹³. Би могло да се твърди, че основните механизми за осъществяването на дейностите по промоция на здравето се движат в унисон с Уелнес концепцията и представляват най-вече действия по повишаване на здравната култура и повишаване достъпността на здравеопазването.

Съществуват и редица други аспекти, в които може да се разглежда Уелнес концепцията:

- Като избор, решение, което би могло да приближи индивида към оптимално здравословно състояние;
- Като начин на живот, който дава възможност за разгръщане на цялостния човешки потенциал;
- Като процес на развитие на увереност, че здравето и щастието могат да вървят ръка за ръка към един и същ момент;
- Като ансамбъл на тяло, мисъл и дух;
- Като разбиране, че всичко което човек прави, мисли или чувства, оказва влияние на здравето му и на това на околните.

„Уел човекът“ (от англ. The „well“ person – човек, който се чувства добре) не е задължително да е силен, храбър, успешен, млад, пълноценен или дори абсолютно здрав, а просто да се чувства добре“, отбелязва **Джон Травис**, автор на „The Wellness Workbook“. Той посочва, че „не е от толкова голямо значение моментното ти

¹⁰ Hales, Danne An invitation to Wellnes. Making healthy choices, Thomson wadsworth, Belmont, USA, 2007

¹¹ John W. Travis, Regina Sara Ryan, **Simply Well: Choices for a Healthy Life**, Ten Speed Press (2001), p 3

¹² *Kulbok*, P. A., Baldwin, J. H., Cox, C. L., & Duffy, R. (1997) Community Health Nursing

¹³ Ивков, Б., Промоция на здравето- основни понятия и дефиниции, в:<http://bojidarivkov.wordpress.com/2012/11/01/>

здравословно състояние, а по-важно е да започнеш да самоизрастваш, да се променяш, да позволиш сам на себе си да се промениш към един по-щастлив и позитивен живот“¹⁴.

„Уелнес“ и „здраве“ са препокриващи се понятия, но не означават едно и също. Опирайки се на най-популярната дефиниция, здраве означава „баланс на тяло, съзнание и дух“¹⁵. Световната здравна организация дефинира здравето като „отсъствие на недъг или заболяване“, но и „състояние на пълно физическо, психическо и социално благосъстояние“.

Най-ползвана е дефиницията за здраве на Световната здравна организация (WHO), цитирана в оригиналната конституция на организацията в сила от 7 април 1948 год., а именно: „Здравето е състояние на комплексно физическо, духовно и социално благосъстояние, а не само липсата на заболяване и наличието на недъг“¹⁶.

Тази дефиниция не е променяна през последните 60 години, но напоследък се появяват и опити за нейното преформулиране. Един от активните критици е **Рудолф Сараци**, италианец по произход, епидемиолог, специализирал и прекарал по-голямата си част от жизнения си път в Лондон, (1997). Той апелира за промяна в терминологията на оригиналната дефиниция в следния вариант: „Здравето е състояние на благосъстояние без болести и недъзи и е основно и универсално човешко право“¹⁷.

Неговото възражение е, че оригиналната дефиниция за „състояние на комплексно физическо, духовно и социално благосъстояние“ кореспондира повече с щастието, отколкото със здравето и следователно поставя концептуални проблеми, когато се използва за изследване на Уелнес като мотивация за пътуване до дестинации, които включват топли и минерални извори.

Друг критик на оригиналната дефиниция – професор **Нийи Авофесо**, преподавател по „Публично здраве и здравен мениджмънт“ в Австралийския западен университет, посочва в своя статия, че, „дефиницията на WHO е утопична, негъвкава и нереалистична“¹⁸. В тази връзка може да се подчертае, че здравето се разглежда по-скоро

¹⁴ Travis, D The Wellness Workbook”, USA, 2004

¹⁵ An invitation to Wellnes.Making healthy choices, Danne Hales, Thomson wadsworth, Belmont, USA,2007

¹⁶ Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948

¹⁷ Saracci, R,Epidemiology: A Very Short Introduction L,2010

¹⁸ <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1448321/>, What’s New About the “New Public Health”

идеалистично, а не във фактическото му измерение. От своя страна, това определя и необходимостта от съзнателни действия за промяна на здравните модели в настоящето с оглед постигане на желаните резултати в бъдещето.

Разширяването на тази дефиниция позволява имплементирането на тези идеи да се разпростре в по-широки граници и по този начин да се подчертае значимостта на Уелнес индустрията за индивидуалното и групово здраве не само на туристите, но на населението като цяло.

Според професор **Марк Коен**, един от основоположниците на холистичния подход в медицината в Австралия *Холистичният подход в медицината възприема един по-широк възглед за човека, здравето, причините за болестта и индивидуалните и прояви и процеса на лечение. Самата дума „холистичен“ идва от гръцки език holos – цял, цялостен, интегрален. Човешкият индивид се разглежда като съставен от три основни, взаимосвързани и влияещи си нива – физическо, умствено-емоционално и духовно, всяко от тях със своя организация и енергийна структура.*¹⁹

Според председателя на изследователския център за иновации в областта на здравеопазването към RMIT University, Австралия **Уелнесът** се дефинира като:

- Подход към здравеопазването, който набляга на превенцията на заболяванията и продължаване на живота на хората в противовес на лекуване на болести;
- Състояние на физическо и духовно здраве чрез прилагане на подходящи диети, упражнения и навици;
- Състояние на здравето без болести;
- Качество на желанието човек да бъде здрав като активно преследвана цел, например начин на живот, което промотира Уелнес²⁰.

Английският изследовател **Т. Адамс** пък поставя в основата на Уелнеса четири основни принципа:

- Уелнесът е многоизмерен;
- Изследванията по отношение на Уелнес трябва да са насочени към идентифициране на причините за ползването му, а не за причините за заболяванията;
- Уелнесът е състояние на баланс;
- Уелнесът е относителен, субективен и сетивен.²¹

¹⁹ <http://www.biomedica-consult.com/holistichna.html>

²⁰ Cohen, M. & Bodeker, G. (Eds) Understanding the Global Spa Industry, Butterworth Heinemann, Oxford, 2008

²¹ Adams, T. (2003). The power of perceptions: Measuring wellness in a globally acceptable, philosophically consistent way. *Wellness Management*. www.hedir.org

Макар че психическото здраве е съществена градивна единица на здравето, то терминът „Уелнес“ се използва от учените в областта на здравето като по-широко понятие. За да се разбере как тези концепции действат, се прави опит за онагледяване на това как Уелнес и здравето си пасват, аналогично с автомобилната трансмисия. „Да си болен, все едно е да си на задна предавка, липсата на болест е все едно си на неутрална предавка, а Уелнес – отгъждествява движението напред. Тогава, когато целият ти живот е базиран на здравословния начин на живот, то тогава ти си на най-висока предавка и се движиш с максимална скорост“²².

Дани Хейлс разглежда Уелнеса и болестта, като различни точки в един континуум, при който на единия край е позиционирана неизбежната смърт, а на другия – оптималното благосъстояние. В средата индивидите са нито толкова болни, че да потърсят здравни грижи, нито достатъчно здрави, че да изживяват дните си достатъчно жизнено и енергично. Тя дава за пример и трактовката на д-р **Джон Травис** в един от неговите трудове, в който той използва друга аналогия, за да опише Уелнеса. Той сравнява различните нива на Уелнеса с айсберг, на който само една десета от общата маса е видима, а останалите девет десети се намират под водата. Той сравнява видимата част на айсберга с моментното здравословно състояние на индивида. По този повод д-р Травис казва: „За да се направи цялостен анализ на здравословното състояние на човек, трябва да се погледне „под водата“. Първото „скрито“ ниво представлява начинът на живот, а именно това как човек се храни, как се справя с противодействието против стреса, как защитава сам себе си от заобикалящите го опасности. Под това ниво се намира „физиологико-мотивационно“ ниво, при което често пъти редица болести остават скрити. Основата на айсберга е духовното царство, което обхваща въпроси като тези за смисъла на живота и мястото ни във вселената. Може да се приеме, че това царство контролира дали върхът на айсберга за нас ще представлява болестно състояние, или постигане Уелнес философията“²³.

The Global Wellness institute (GWI)²⁴ предлага групиране на Уелнес процесите в десет направления.

²² Пак там, стр. 2-3.

²³ Travis, D. Phd “Wellness Inventory”, p 32, M, 1988

²⁴ <http://www.globalwellnessinstitute.org/> - посетена на 10.08.2016

Фигура 2. Направления, в които Уелнес процесите имат значима роля²⁵

На фона на плеядата от различни схващания авторът на настоящето изследване се придържа към теорията за наличието на пет измерения в Уелнес концепцията:

Физическа красота – в името на физическата красота, човек трябва да извърви пътя от преодоляването на заболяванията към достигането на благосъстояние. За постигане на това човек трябва да се храни пълноценно, да практикува редовно спорт, да избягва неща, които могат да му навредят, както и да следи за ранните симптоми за наличие на заболяване.

Психологически Уелнес (комфорт) – както физическото здраве, така и психологическият комфорт са нещо повече от отсъствие на проблеми или заболявания. Психологическият Уелнес се отнася едновременно и към емоционалното и към психичното състояние на човек, по-точно към неговите усещания и чувства. Включва в себе си осъзнаване и приемане на широка палитра от възприятия за него самия, както и за околните, възможността да се изразяват емоции, да бъде независим и да се справя с предизвикателствата на ежедневните стрес фактори.

Д-р **Роджър Смит** счита, че душевно равновесие – притежанието на определена духовност, не означава непременно религиозност, въпреки че тя е съществена част от схващането за смисъла на нещата, за реда във вселената и за онази висша власт, която

²⁵ <http://www.globalwellnessinstitute.org/> - посетена на 10.08.2016

придава сериозно значение на индивидуалността. В една от своите разработки той отбелязва, че „одухотворените хора формулират своите собствени цели в живота, учат се как да изразяват любовта си, радостта, задоволство и помагат на себе си и околните да разгърнат пълния си потенциал. Тяхната грижовност, проявяваща се в „даване, прощаване и подпомагане на околните“, е свързана с поставяне на чуждите проблеми пред своите“²⁶.

Социален Уелнес – отнася се до възможността за ефективно взаимодействие с околните и обкръжаващата среда с цел постигане на пълно удовлетворение в междуличностните взаимоотношения, както и в изпълняваните социални роли. Той включва активно участие и принос към общността, живот в хармония с ближния, двустранно ангажирани връзки и подчертано морално поведение при подбор на сексуален партньор.

Интелектуален Уелнес – умът единствено е способен да самоизраства. Всеки ден човек го използва за анализиране на информация, за взимане на решения, да решава задачи, да се справя с предизвикателства и проблеми. Интелектуалният Уелнес се отнася до това как човек да израства и да се учи от собствения си опит и грешки, как да анализира информация и да решава ежедневните си проблеми. Факт е, че през целия си живот човек използва активно ума си, но трябва да го прави така, че да запази своето здраве. Друга значима част от постигането на интелектуалното благосъстояние преминава през личностната мотивация, самоувереността в постигането на високи резултати, способността човек да обича и да бъде обичан. Всичко това спомага, от една страна, за изграждането на здрави междуличностни връзки, а от друга, е предпоставка за кариерно израстване.

Хармония с околната среда – живеем в среда, която всячески би могла да окаже негативно влияние върху нашето здраве. Постигането на хармонията с околната среда преминава през влиянието, което светът оказва върху благополучието на човека. Успехът се основава на способността му да превъзмогне негативните последствия от влошаващата се екологична обстановка, както и от стъпките, които се предприемат за постигане на екологосъобразен начин на живот.

Графично гореспоменатите измерения биха имали следния облик:

²⁶ Smith, R; The believe in Wellness concept, Michigan University, art., p.2

Фигура 3. Измерения на Уелнес концепцията²⁷

Вследствие на гореизложеното за целите на дисертационното изследване като най-комплексно авторът приема следното определение, според което „Уелнес е съзнателен, целенасочен и отговорен подход, който изменя начина на живот на личността с оглед оптимизиране на личното здраве и достигане на благосъстояние, разбирано като многоаспектно измерение, което включва физическо, емоционално, интелектуално, социално и духовно здраве. За неговото постигане се прилагат различни конвенционални и холистични практики, техники и учения, които оказват въздействие върху физическата, емоционалната, интелектуалната, духовната, социалната и професионалната сфера от живота на личността“ и изследва проникването на концепцията в релацията „управление – готов продукт – потребление“.

Уелнес концепцията е нова крачка в еволюцията на социално-икономическите взаимоотношения на нашето съвремие, която има пълния потенциал да замени конsumerизма, а и да предначертае пътя за връщане към природното.

Обществото, в което живеем, се дефинира като консуматорско. Предопределя стил на живот, особено характерен за развитите капиталистически държави, в които поради глобализация в икономиката и прекомерна зависимост от притежаването на стоки се стига до реализиране на самоцелни покупки, заради самия процес на придобиване или поради успеха на маркетингови стратегии и трикове,

²⁷ Пак там

активно използвани от големите корпорации. Проф. **Кристиян Банков** описва консумизма /консумеризма като „явление, едва от втората половина на XX век насам, но неговото настъпване е естествен резултат от еволюцията на индустриалните икономики. Той е продукт на западната цивилизация и наред с демокрацията и човешките права необратимо се налага като модел на глобализацията в света. Консумизмът/Консумеризмът се установява като ритъм на икономическия живот и започва да е директно зависим от потреблението. Развитието на услугите и семиотизирането на предлагането на стоки и услуги са основните механизми на свръхпотребление. Във фазата на консумизма социалните взаимоотношения са все по-органично свързани с консуматорските практики и идентичността на съвременния човек е все по-основана на неговата потребителска кошница“²⁸.

Презадоволяването, от една страна, се счита за успех при регрупирането на финансовите потоци от ръцете на потребителите към бизнеса, но от друга, е свързано и със свръхпроизводство, което поставя в риск обезпечеността с природни ресурси на идните поколения. Възниква обективното съмнение дали устойчивото развитие, към което бизнесът се стреми, би могло да се реализира в условия на все по-разрастващи се икономики. Проблемите не са свързани само с резултатите от „вещоманията“ в забързаното общество, в което живеем.

Хранителните навици – един от сериозните аспекти, подлежащи на коренна промяна на база идеите на Уелнес парадигмата, изградени на фона на успехите на бързото хранене и полуфабрикатната хранителна индустрия, спестяват време и енергия, но за сметка на това влияят негативно на физическото здраве. Неспазването на хранителни режими, използването на все повече генно модифицирани продукти, обработени с препарати, натрупващи се в организма, създават предпоставка за развитие на алергии и болести на кръвоносната система. Слабостите в управлението по внедряване на ефективни системи за контролиране на качеството, както и нелоялните търговски практики, нанасят сериозни поражения върху здравния статус на населението в световен мащаб.

Уелнес концепцията с визията си за природосъобразен начин на живот, достиженията и зависимостите, доказали своето благотворно влияние през вековете, духовното израстване, с което тя е свързана, са

²⁸ Банков, К. Консумативното общество. София:ИК „Лик“, 2009, стр 20.

ясен белег за настъпваща промяна в социално-икономическото статукво, белязало двадесети век. Стремещът към използването на био-продукти, все по-голямото внимание, което някои от хората обръщат на физическата активност, възползването от нови форми за активна рекреация и пр., е основополагащо за развитието на качествено нова индустрия, обърната към човека и новосформиралите му се потребности.

Джон Травис застъпва тезата, че в нашето съвремие Уелнес концепцията се превръща от модно увлечение в осъзната потребност, която бележи стремеж към качествено нов етап в човешкото развитие, а осъзнатият опит за противодействие срещу това, което ни вреди и неотричането на това, което ни помага, твърди Дани Хейлс в един от своите трудове, е линията, по която модерното общество би следвало да се развива.

Фундаменталните и съзидателни идеи, лежащи в основата на Уелнес концепцията, се отнасят и към превенцията на онези болести, които биха могли да съкратят продължителността на живота или да влошат неговото качество, особено в процеса на стареене на организма. В модерното общество негативно влияние върху продължителността на живота оказват най-вече хроничните заболявания, тези на сърцето, различните видове аневризми, раковите заболявания и др. Различни проучвания разкриват, че факторите, оказващи влияние върху развитието на тези болести, са подчертано свързани с начина на живот на индивида, вредните навици и заобикалящата го среда. Графично тази постановка е показана на фиг. 4.

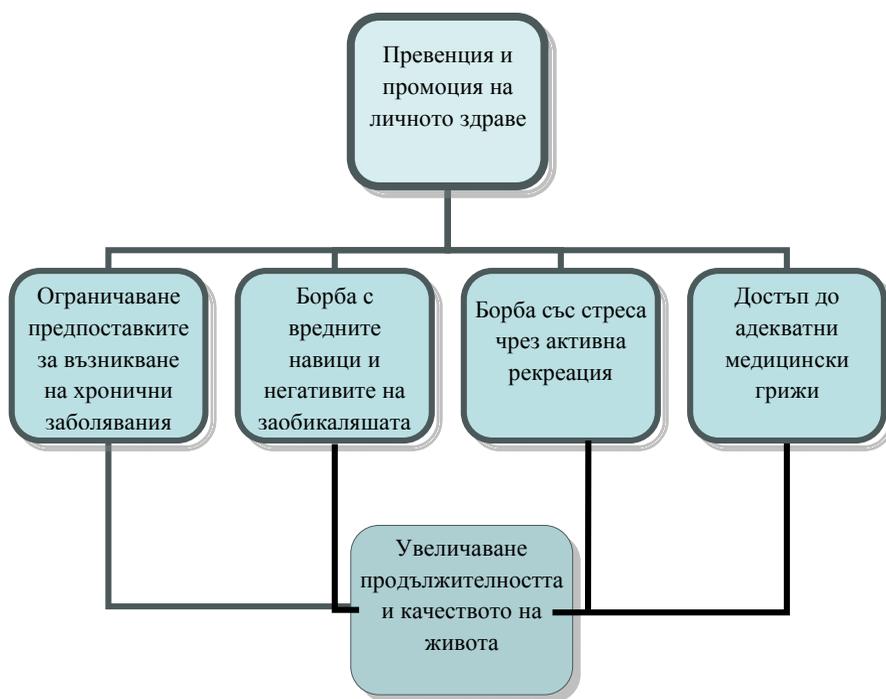
Според учените от **Health Letter Associates** Уелнес не е форма на алтернативна медицина, а учение как да подчиним начина си на живот на система, която не допуска или ограничава риска от развитие на споменатите болести²⁹. Обръща се основно внимание на ефективното и балансирано хранене, както и на спазването на подходящ хранителен режим не с оглед лекуване на съществуващо заболяване, а превантивно, с цел намаляване риска от възникването му. Учените от Американската асоциация по сърдечни заболявания твърдят, че не храната като такава е тази, която играе основна роля за влошаване на здравословното състояние на човек, а нейното качество, количество и способ на приготвяне³⁰. На първо място те квалифицират като основен проблем злоупотребата с мазнините. Това е и основната

²⁹ The new wellness encyclopedia, Haubton Miffin company, New York, 1995.

³⁰ Пак там стр. 20-21.

промяна, върху която се базира редуцирането на риска от заболявания на сърцето, ракови състояние, диабет и др.

„Уел-моделът“³¹ като качествено нова потребност преминава далеч извън границите на туристическата и хранителната индустрии. Коренно преобразява съществуващите икономически взаимоотношения и качествено изменя поведението на бизнес субектите, пред които се разкрива изцяло ново поле за реализация. Тази нова възможност обаче провокира, а донякъде и задължава създаването на нова визия за развитието на бизнес взаимоотношенията, базирана на преосмислянето, препроектирането и реорганизацията на стопанските процеси.

Фигура 4. Фундамент и цели на Уелнес концепцията³²

С оглед измененията в потребителските очаквания, съзидателните и градивни идеи за фундаментално преосмисляне и радикално препроектиране на бизнес процесите на база внедряване на иновации, както и коренно подобряване на основните показатели и

³¹ Бел. авт. – концептуален модел, който имплементира поливалентните аспекти на Уелнес концепцията, пречупвайки ги през призмата на търсенето и предлагането.

³² Trabvis, D. Phd “Wellness Inventory”, p 38, M, 1988

измерватели на дейността като стойност, качество, услуги и темп на растеж, залегнали във философията на реинженеринговата наука, имат твърде значим практикоприложен ефект при моделирането на новата среда³³.

Тази сложна съвкупност от процеси и дейности, предполагаща цялостно преосмисляне на развитието и взаимовръзките в бизнес отношенията, се приема като стратегически аспект за създаване и развитие на конкурентоспособни, устойчиви и общественоползни дейности и организации, целящи да задоволят потребителското търсене, преосмислено през наложилите се изводи от неговото изучаване. И там, където маркетинговите концепции импонират и правят опит да задоволят новите нужди на пазара, а бизнес организациите реално се преустройват, двата фундамента на Уелнес концепцията и реинженеринга – природосъобразния начин на живот, базиран на екологичното, безвредното, ефективното, разумното, щадящо околната среда управление на стопанските процеси, сливат своите пътища и формират нова представа за глобално устойчиво развитие през XXI век.

Внедряването на подобрени технологии, базирани на научния прогрес, и предлагането и популяризирането на непознати, качествено нови, различни продукти и услуги с оптимизирана функционалност, повишени експлоатационни характеристики и висока потребителска стойност води до реализирането на покупки. Емоционалният фактор оказва пряко влияние при формирането на избор, когато за продукта или услугата се вярва, че би спомогнала на потребителя да живее по-добре, без това да оказва негативно влияние върху природата. Това може да се разглежда като функция от обединяването на основополагащите идеи на Уелнес концепцията и реинженеринга и достиженията в съвременната маркетингова наука. В резултат се наблюдава завишена удовлетвореност от реализираните покупки от страна на потребителите и високи норми на печалба на бизнес организациите. „Уел човекът“³⁴ – консуматор, провокиран от ефективността и ефикасността на предложеното, изпитва чувства за справедливост, съпричастност към проблемите на природата, увереност, че постъпва правилно, че подчинява избора си на екологосъобразното и е склонен да вземе решение с вяра в правотата си. Би могло да се допусне, че то често пъти обаче е модулирано и

³³ По Хаджиев, Б, Комплексен реинженеринг на бизнес организациите в условия на глобализация на икономиката (по примера на индустриалните организации от ХИ), АИ УХТ-Пловдив, П, 2012

³⁴ Виж Travis, D The Wellness Workbook”, USA, 2004

канализирано през активните начини за въздействие на маркетинга и насърчаването на продажбите.

Може да се счита, че Уелнес концепцията има многоаспектен характер и отражението ѝ върху обществото и бизнес взаимоотношенията е значимо. Явява се хранителна почва за активно провеждане на реинженерингова политика в редица направления. Формира нови потребности, а новите потребителски нужди я обогатяват и развиват. Респективно се налага сериозна реорганизация и прилагането на иновации при предлагането. Сигурно е, че обхватът и икономическата ѝ значимост ще нарастват все повече в близко бъдеще. Уелнес идеята може да бъде открита в още много икономически направления като:

- Енергийно ефективно производство и строителство;
- Ограничаване на замърсяването на въздуха от производствените мощности чрез внедряване системи за контрол на обемите изпускани вредни вещества (на база европейските разпоредби за намаляване на вредните емисии на парниковите газове чрез създаване на квоти за максимални годишни обеми на изпускане по държави на територията на ЕС и насърчаване на други държави – нечленки на Съюза, за предприемане на сериозни мерки по ограничаване с оглед постигане на редукция в общия обем с 20% до 2020 год.)³⁵;
- Ефективно управление и внедряване на машини и съоръжения за пречистване на отработени и отпадни води;
- Ефективно осветление с тела, консумиращи минимално количество електроенергия;
- Преминаване от конвенционални двигатели с вътрешно горене към такива, задвижвани от електроенергия и използването им във все по-голяма степен в автомобилната индустрия;
- Стимулиране, модернизиране, субсидиране и оптимизиране на масовия транспорт във всичките му форми на проявления;
- Внедряване на ефективни, ефикасни и ниско енергоемки системи и модели за производство на уреди, прибори и приспособления от ежедневна употреба;
- Изменение в системите, механизмите и влаганите изходни продукти при производство на миеси и почистващи субстанции;
- Връщането към естествените суровини при производството на текстилни изделия и пр.

³⁵ По Политиките на ЕС. Действия в областта на климата, ел издание на <http://europa.eu/>

Всяка една от тези посоки на проникване съдържа потенциал за изследване на управленчески практики и е предпоставка за сериозно конкурентно предимство в съвременната икономика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се посочи, че има различни схващания за Уелнес концепцията като теоретическа постановка, но те не са полярни, а взаимно допълващи се. Извеждането на по-всеобхватна и пълна дефиниция спомага за по-доброто и ясно разбиране на нейните фундаменти и дава основа за провеждане на бъдещи изследвания. Проучването разкрива, че Уелнес процесите имат поливалентен характер и проникват практически във всички действия на бизнес субектите. Оказват твърде сериозно влияние върху съвременната бизнес среда, което създава обширни предпоставки за промяна на съществуващото статукво. Изследването даде основание да се мисли, че е целесъобразно управлението на Уелнес процесите да се извади от състава на общото управление поради определените специфики, които носят.

ЛИТЕРАТУРА

1. Василева, М. 2012. Концептуална рамка на Спа и Уелнес туризма в България, дис. 1, ст. 6.
2. Ивков, Б. 2012. Промоция на здравето – основни понятия и дефиниции, статия.
3. Кисъов, З. 1999. Лечебни минерални води в България.
4. Михайлов, М. 2007. Екотуризмът: инструмент на устойчивото развитие. Научен електронен архив на НБУ.
5. Стамов, С., К. Никовска, 2015. Балнеолечебен и СПА туризъм, Стара Загора, КОТА
6. Станева, К. 2013. Устойчиво управление на находищата с минерални води в условията на динамичен СПА туризъм. ГМР.
7. Хаджиев, Б. 2012. Комплексен реинженеринг на бизнес организациите в условия на глобализация на икономиката : по примера на индустриалните организации от ХИ, АИ УХТ-Пловдив.
8. Хаджиев, Б. 2007. Курс по реинженеринг, АИ на УХТ – Пловдив.
9. Хаджиев, Б. 2013. Разумно управление – реинженеринг, АИ на УХТ – Пловдив.
10. Хаджиев, Б. 2007. Кратък курс по управление на иновациите, Пловдив.

11. Adams, T. 2003. The power of perceptions: Measuring wellness in a globally acceptable, philosophically consistent way. Wellness Management. www.hedir.org
12. Bigot R & al. 2012. L'évolution du bien-être en France depuis 30 ans, CREDOC n° 298, cahier de recherche, décembre 2012
13. Bruhn, JG, JA и др. J Community Health (2007) L.A. USA.
14. Dunn, Halbert L. 1961. High-Level Wellness. Arlington, VA: Beatty Press.
15. Feigenbaum, A. V. 2008. Total Quality Control, McGraw-Hill Professional.
16. Jacobson, M. Ericsson, A. 1995. The Object Advantage: Business Process Reengineering With Object Technology (ACM Press).
17. Hales, Danne. 2007. An invitation to Wellnes. Making healthy choices, Thomson wadsworth, Belmont, USA.
18. Hamme, Michae, Champy James. Reengineering the Corporation: Manifesto for Business Revolution, A. Zondervan, 1993; 2009.
19. John W. Travis, Regina Sara Ryan. 2001. Simply Well: Choices for a Healthy Life, Ten Speed Press, p. 3.
20. Kumar, A., Suresh, N. 2009. Operations Management.
21. Lund J., 2000. Spa Pearl of the Ardens, In Geo-Heat Centre Bulletin, Vol. 21, No 3, September 2000
22. Mathieson, Wall, 1982, p. 14.
23. Michael D. Horowitz, MD, MBA; FACS, Research Associate "Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace". MedGenMed. Retrieved 16 September 2012.
24. Patel, V. 2015. Serving Human Wellbeing, Toronto, Canada,
25. Smith, R; The believe in Wellness concept, Michigan University, art., p. 2.
26. SRI International for wellness tourism data; Euromonitor for general tourism data.
27. Stephen Barrett, M.D. A Few Thoughts on Ayurvedic / QuackWatch.
28. Thornton, F - H. Brutscher. 2001. What is a Spa? Historical Background and Modern Influences; Spafinder Magazine
29. Travis, D. 2004. The Wellness Workbook, USA.
30. Trabvis, D. 1988. Phd "Wellness Inventory", p. 32, M.